

Bogumiła Ustjanicz

Pozycja i rola biegłego medyka w świetle oczekiwań organu procesowego

Position and role of the court medical expert in the light of expectations of the legal proceedings agency

Prezes Sądu Apelacyjnego w Katowicach

Dowodzenie w postępowaniach sądowych przed sądami powszechnymi obejmuje wszelkie czynności stron i sądu związane z przeprowadzeniem dowodów. Przepisy regulujące postępowanie dowodowe mają charakter bezwzględnie obowiązujący, co oznacza, że jako dowód będący podstawą ustaleń sądu może być uznany jedynie taki, który został przeprowadzony zgodnie z tymi przepisami.

Pojęcie dowodu nie zostało zdefiniowane w uregulowaniach postępowań sądowych. W doktrynie przyjmowane jest, że dowodem jest to, co ma oddziaływać na przekonanie sędziów i skłonić ich – w racjonalny, dający się obiektywnie skontrolować sposób – do logicznej i zgodnej z rzeczywistym stanem rzeczy rekonstrukcji faktów, które stanowią będą elementy stanu faktycznego rozstrzygnięcia.

Przedmiotem dowodu są fakty mające dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie.

Ocena istotności faktu dla rozstrzygnięcia sprawy, dopuszczalności i przydatności określonego dowodu dla stwierdzenia go, należy do sądu, który daje temu wyraz w postanowieniu dopuszczającym dowód lub oddalającym wniosek o jego dopuszczenie.

Treść takiego postanowienia, przewidziana przepisami, obejmuje oznaczenie faktu, który podlega stwierdzeniu, środek dowodowy (rodzaj dowodu) oraz czas i miejsce przeprowadzenia dowodu.

Kolejnym etapem postępowania dowodowego jest przeprowadzenie dowodu, w sposób określony w przepisach i uzależniony od rodzaju środka dowodowego.

Przepisy postępowania cywilnego i postępowania karnego określają środki dowodowe, za pomocą

których uczestnicy postępowania mogą i powinni wykazywać istotne w sprawie okoliczności, należy do nich także opinia biegłego i opinia instytutu naukowego lub naukowo-badawczego (art. 278 i art. 290 § 1 k.p.c.) oraz biegłego, instytucji naukowej lub specjalistycznej (art. 193 k.p.k.). Przewidują one także w jakiej sytuacji dojdzie do dopuszczenia tego rodzaju dowodu.

Z art. 278 k.p.c. wynika, że „w wypadkach wymagających wiadomości specjalnych” sąd może wezwać jednego lub kilku biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii.

Jeżeli stwierdzenie istotnych dla rozstrzygnięcia okoliczności wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego lub biegłych (art. 193 § 1 k.p.k.).

Porównanie treści obu tych przepisów przemawia za przyjęciem, że w postępowaniu karnym istnieje obowiązek sądu zasięgnięcia opinii, a w postępowaniu cywilnym ocena potrzeby uzyskania takiej opinii pozostawiona została sądowi. Nie oznacza to jednak dowolności w podejmowaniu decyzji przez sąd i interpretowane być powinno w ten sposób, że w razie stwierdzenia, że w sprawie zaistniała potrzeba ustalenia istotnych dla rozstrzygnięcia okoliczności, które dotyczą wiadomości specjalnych, zasięgnięcie opinii biegłego jest wymagane, jeśli wniosek tego dotyczący zostanie złożony przez uczestników postępowania, chyba że istnieje obowiązek prowadzenia dowodów z urzędu.

Nie zostało zdefiniowane pojęcie „wiadomości specjalne”, ale liczne wypowiedzi teoretyków i orzecznictwo Sądu Najwyższego zezwala na bliższe

dookreślenie ich jako wykraczających poza zakres wiadomości ogółu osób inteligentnych i ogólnie wykształconych, innych niż prawnicze, znanych tylko fachowcom, posiadającym wykształcenie specjalne dla danej dziedziny albo (i) wykonującym zawód w danej dziedzinie i mającym znaczne, szersze niż przeciętne, doświadczenie w tym zawodzie.

Posiadanie ich zatem to znanstwo w określonej gałęzi wiedzy, wynikające tak z przygotowania teoretycznego, jak i wykonywania w danej dziedzinie pracy, co zezwoliło na nabycie umiejętności oceny dotyczącej jej zagadnień. Posiadane przez sędziego wiadomości specjalne w danej dziedzinie, nie związanej ze stosowaniem prawa, nie mogą zastąpić opinii biegłego, bo nie mogą stanowić dowodu, do którego uczestnicy postępowania mają prawo ustosunkować się.

Dowodem w postaci opinii biegłego nie może być także ekspertyza opracowana, nawet przez biegłego sądowego, na zlecenie uczestnika postępowania sądowego.

W coraz szerszym zakresie zachodzi potrzeba uzyskania „wiadomości specjalnych”, które są niezbędne do wydania merytorycznego orzeczenia w sprawie. Celem tego dowodu nie jest, co do zasady, ustalanie faktów mających znaczenie dla sprawy, ale ułatwienie wyciągania wniosków i rozstrzygnięcia istotnej kwestii. Nie można wykluczyć i takiej roli opinii, która zmierza do ustalenia pewnych okoliczności faktycznych jako przesłanki prezentowanego przez biegłego stanowiska. Zajdzie niejednokrotnie także konieczność udziału biegłego w prowadzonym przez sąd postępowaniu sądowym (ogłędziny, przesłuchanie świadków, uczestników postępowania). W sprawach zaś medycznych już samo poczynienie ustaleń faktycznych może wymagać dysponowania wiedzą i doświadczeniem w danej problematycznej kwestii, a nawet aparaturą badawczą.

Zadaniem biegłego jest udzielenie sądowi, na podstawie posiadanych wiadomości fachowych i doświadczenia zawodowego, informacji i wiadomości niezbędnych do ustalenia i oceny okoliczności sprawy. Nie jest dopuszczalne powoływanie się przez biegłego na własne spostrzeżenia o faktach, które ustalić ma sąd.

Dowód z opinii biegłego jest niezastępowalnym środkiem dowodowym z uwagi na przekazywany sądowi zasób wiedzy, związany z określoną osobą, specjalistą w danej dziedzinie.

Skorzystanie przez sąd z opinii biegłego następuje poprzez wydanie postanowienia dowodowego, które podjęte być powinno po stwierdzeniu, że w sprawie występuje zagadnienie, którego wyjaśnienie wymaga wiadomości specjalnych. Z reguły będzie to możliwe po przeprowadzeniu innych do-

wodów, których analiza nie zezwoliła na ustalenie istotnego faktu lub wyjaśnienia wątpliwości, a zebrany materiał będzie wystarczający do opracowania przez biegłego opinii.

Poza odpowiednim etapem postępowania, na którym opinia może być wydana kolejnym, istotnym dla właściwego pozyskania wiadomości specjalnych, wymogiem jest treść postanowienia dowodowego, która powinna jasno i przejrzysto wskazać zakres i kierunek opinii, a także ewentualnie fakty już ustalone, co do których biegły powinien złożyć wyjaśnienie oraz okoliczności wątpliwe, które również wymagają wyjaśnienia przez niego. Najbardziej pożądanym byłoby sformułowanie pytań, na które biegły powinien udzielić odpowiedzi.

Ponadto wzgląd na dbałość o sprawność postępowania wymaga określenia biegłemu terminu w jakim opinia powinna być złożona.

Powinnością sądu jest także aktywne kierowanie pracami biegłego i kontrolowanie przebiegu dokonywanych przez niego czynności. Regułą jest zasięganie opinii pisemnej, co jednak nie wyklucza możliwości, a nawet konieczności przesłuchania biegłego na rozprawie. Opinia może być opracowana przez jednego lub kilku biegłych, którzy wydadzą wspólnie jedną opinię lub odrębne opinie.

Odmianą dowodu z opinii biegłego, szczególnego rodzaju „biegłego”, jest opinia instytutu naukowego lub naukowo-badawczego w postępowaniu cywilnym oraz instytucji naukowej lub specjalistycznej, w postępowaniu karnym.

W ramach pierwszego z tych postępowań rozumienie pojęcia „instytut” odnosi się zarówno do mających status prawny instytutów naukowo-badawczych, jak i innych, także prywatnych jednostek prowadzących badania naukowe. Opinia wydana w ramach takiej jednostki jest opinią tej jednostki, a nie osób wyznaczonych do jej opracowania, a zatem powinna być podpisana przez jej kierownika.

Również i dodatkowe wyjaśnienia złożone na żądanie sądu przez osobę, którą instytut wyznaczy muszą obejmować stanowisko tego instytutu a nie tej, indywidualnej osoby.

Zachodzi wątpliwość, czy będą miały zastosowanie w odniesieniu do instytutu i wyznaczonej przez niego osoby przepisy o dyscyplinowaniu biegłych, uchybiających terminowi do złożenia opinii, stawienia się na rozprawie. Trudne byłoby do zaakceptowania stanowisko, że sąd byłby pozbawiony możliwości wyegzekwowania prawidłowego wykonania obowiązku przez zobligowanego do złożenia opinii, zwłaszcza że na nim spoczywa odpowiedzialność za przewlekłość postępowania.

W postępowaniu karnym nie ma ograniczeń w zakresie pozyskiwania opinii instytucji naukowej

lub specjalistycznej, art. 193 § 2 k.p.k. daje sądowi szerokie możliwości korzystania z placówek, których statut określa działalność naukową lub specjalistyczną w określonej dziedzinie. Rolą sądu jest także określenie czy opinia powinna mieć postać wspólnej osób przez kierownika instytucji wyznaczonych czy też odrębnych.

Przepisy normujące postępowanie dowodowe nie przewidują hierarchii dowodów. Traktują zatem dowód z opinii biegłego jako taki sam środek dowodowy, jak i inne, nakładają na sąd obowiązek dokonywania oceny tego dowodu, zabraniając bezkrytycznego odrzucenia go lub przyjęcia. Wymóg uwzględnienia w ramach oceny dowodów całokształtu okoliczności sprawy nadaje jej obiektywny charakter, dający się skontrolować, a jednocześnie osadzony w realiach tej konkretnej sprawy. Może także dojść do podzielenia opinii, która nie jest kategorią, ale zawiera wnioski o wysokim stopniu prawdopodobieństwa, uzasadnione zwykle stanem techniki lub nauki. Trudności związane z oceną dowodu z opinii biegłego wynikają z tego, że dotyczy ona problematyki najczęściej nieznaną sądowi, zwłaszcza jeżeli wywody prowadzone są przy użyciu specjalistycznego języka, stosowanego jedynie w obrębie danej dziedziny wiedzy. Dochodzi wówczas do nie zawsze celowego prowadzenia dowodu z opinii uzupełniającej lub innego biegłego, co oczywiście ma negatywny wpływ na sprawność postępowania i jego koszty.

W celu prawidłowego przeprowadzenia dowodu z opinii biegłych istnieje potrzeba właściwej współpracy sądu i biegłego.

Uregulowane przepisami postępowania cywilnego i karnego wymagania w zakresie tego rodzaju dowodu zostały omówione i należy podkreślić, że pośrednio adresowane są także do biegłych, którzy ponoszą odpowiedzialność za rzetelność, merytoryczną poprawność opinii i jej terminowe opracowanie.

Wobec tego do pracy nad opinią biegły powinien przystąpić po stwierdzeniu, że dysponuje wystarczającym materiałem, to znaczy, że postanowienie dowodowe zostało wydane we właściwej fazie postępowania, zezwalającej na przyjęcie konieczności skorzystania z wiadomości specjalnych profesjonalisty, z dziedziny, w której się specjalizuje i są podstawy (dotychczas przeprowadzone dowody) do wydania opinii, a zakres i kierunek jej opracowania jasno został przez sąd określony.

Zezwoli to na uniknięcie w znacznej mierze wydania opinii niekompletnej, niejasnej i niesta-
nowczej.

W toku czynności związanych z wydaniem opinii biegły powinien w przypadku jakichkolwiek

wątpliwości zwrócić się do sądu z wnioskiem o wyjaśnienie, uzupełnienie postępowania, pośredniczenia w pozyskiwaniu potrzebnych informacji lub dokumentów.

Opinia musi być opracowana jasno, zdecydowanie, a tam gdzie trzeba (można) poprzestać jedynie na prawdopodobieństwie i zezwolić na doprecyzowanie jego stopnia. Wywody powinny zawierać część opisową, konkretyzującą sprawę, przedstawione do wyjaśnienia problemy, stanowisko biegłego i jego uzasadnienie. Z uwagi na to, że będą one przedmiotem oceny w pierwszej kolejności przez uczestników postępowania, a w dalszej przez sąd szczególnego znaczenia nabiera jasność i jednoznaczność wypowiedzi przy użyciu języka wkraczającego w skomplikowaną specyfikę dziedziny wiedzy jedynie w niezbędnej mierze.

W wielu przypadkach niezmiernie trudno jest sprecyzować granice tego środka dowodowego sądowi z uwagi na nieznaną mu materię zaistniałego problemu, co powinno obligować biegłych do stwierdzeń, które nie będą stanowić wprost surrogatu merytorycznego rozstrzygnięcia. Wypowiedzi zarówno wykraczające poza zakres zlecenia, jak i ustawowo określone zadania biegłego nie mogą być uznane za dowód, ale wprowadzają element wykorzystywany przez uczestników jako podważający wymaganą bezstronność.

Biegły wpisany na listę prowadzoną przez prezesa sądu okręgowego nie może posługiwać się przyznanymi mu w ramach tego wpisu uprawnieniami poza postępowaniami sądowymi.

Wymóg bezstronności traktowany być musi jako bezwzględny, tak z punktu widzenia powiązań osobistych z uczestnikami postępowania, wiedzy pozaprosesowej na temat okoliczności sprawy, jak też niedopuszczalności pozaprawnego wpływania uczestników postępowania na treść opinii.

Dowód z opinii biegłego medyka w wielu sprawach cywilnych w zasadzie jest dowodem koniecznym (odszkodowania związane z uszkodzeniem ciała lub wywołaniem rozstroju zdrowia, badanie stanu zdrowia psychicznego, zdolności do podejmowania określonych czynności przez osoby żyjące lub zmarłe, świadczenia z zakresu ubezpieczenia społecznego).

W postępowaniach karnych taka sytuacja istnieje tak na etapie postępowania przygotowawczego jak i sądowego.

Szczególnego zatem znaczenia nabiera rzetelne wykonywanie obowiązków przez biegłych i zaufanie jakie jest wymagane dla przyjęcia opinii za podstawę ustaleń decydujących o treści rozstrzygnięcia.

Daje się zaobserwować niepokojące zjawisko w sprawach dotyczących tzw. procesów lekarskich.

Niezastępowalność dowodu z opinii biegłego medyka stwarza trudną sytuację w procesie dowodzenia, która jest wywołana nieufnym stosunkiem powodów do szeroko rozumianej służby zdrowia, zabarwionej niejednokrotnie elementami pieniactwa, jak też nierzadko spotykanymi opiniami biegłych, które są wyrazem niewłaściwie rozumianej solidarności zawodowej. Z drugiej strony mają miejsce i takie przypadki, gdzie stronnictwa przychylna biegłym dotyczy uczestnika domagającego się określonych świadczeń.

Dochodzi wówczas do zlecenia opracowania kilku opinii przez różnych biegłych, co powoduje opisane już niekorzystne skutki dla toczącego się postępowania i wiarygodności biegłych, jak też żądań kierowanych do sądu o skuteczne przeciwdziałanie takim zjawiskom.

Kolejnym, równie niepokojącym przejawem tak opacznie rozumianej solidarności zawodowej albo postępowania sugerującego tę solidarność, jest odmowa opracowania opinii nie tylko przez pojedynczych biegłych, ale także przez instytuty naukowe lub naukowo-badawcze. W skrajnych przypadkach dochodzi do tego, że odmowa na przykład pięciu takich jednostek stawia pod znakiem zapytania re-

alną możliwość przeprowadzenia tego koniecznego dowodu i wydania właściwego rozstrzygnięcia.

Niewątpliwie utrzymywanie się takiego stanu musi spowodować zmianę uregulowań, które będą nakładały jasno określone obowiązki i odpowiednie sankcje za ich niewykonanie.

Problem ten nie może nie być dostrzeżony przez środowiska skupiające medyków. Za niewystarczające uznać należy pojawiające się w literaturze głosy, że przełamywanie tej solidarności zawodowej dokonuje, na razie nieśmiało, wkraczająca także w to środowisko konkurencja, czy też protesty niezadowolonych pokrzywdzonych, postulujące pozyskiwanie opinii biegłych z innych krajów...

W odniesieniu do tych spraw, w których doszło do przyjęcia celem opracowania opinii niejednokrotnie wyłaniają się problemy zbytniego wydłużania czasu jej wydania.

Rola biegłego w postępowaniu sądowym jest znacząca, porównać ją trzeba do pomocnika sędziego, dlatego najistotniejszą kwestią, warunkującą należyte pozyskanie opinii, która będzie podstawą ustaleń faktycznych jest jego prawidłowa współpraca z sądem i rzetelność w wykonaniu zleconych obowiązków.